

Az öt évvel ezelőtt forgatott *Vetkőzés (Taking off)* című film volt az első olyan alkotása Formannak, amelyben egy sajátos, eredeti Amerikalátás tükröződött. Ezúttal az örültek kényszerzubbonyába bújtatta, és egy elmeegógyintézet hermetikusan lezárt mikrovilágába képzelte jelenlegi környezetét, az amerikai társadalmat „Nem az én szemléletem kegyetlen, kegyetlen a valóság”, állítja filmjével Miloš Forman, amelyben egy szuverén művész világlátása jut kifejezésre.

HAJNAL Jenő

TELEVÍZIÓ

JEGYZETEK TÉVÉKRITIKÁNKRÓL

A véletlen összejátszása folytán november végén és december első felében Zágrábban, Budapesten és itt nálunk Vajdaságban szinte egyidőben több jegyzet jelent meg a tévékritikáról, illetve annak hiányáról, tehát inkább fogyatékoságairól, mintsem eredményeiről.

A zágrábiak elsősorban azt kifogásolják, hogy a jugoszláv televíziózás több mint másfél évtizede sem volt elegendő ahhoz, hogy felnőjön egy olyan kritikuszemzedék, akiknek szavára adni kellene, akik a zsurnalisztika szintjén mozgó tévékritika helyett a televízió művészeti adásait esztétikai szempontból is értékelni tudnák. Budapesten még tovább mentek: az *Élet és Irodalom* című kulturális hetilap első decemberi számában arról értesülünk, hogy Magyarországon egyesek teljes egészében kétségbe vonják a televíziókritikának mint műfajnak a létezését, sőt még azt is, hogy a sajtóban egyáltalán létezik tévétárgyú recenzió, bírálat, publicisztika. Nálunk viszont, az Újvidéki Televízió fennállásának első évfordulóján a *7 Nap* azt írta, hogy a többi vajdasági magyar sajtó nem csatlakozott az Újvidéki Televízió műsorainak véleményezéséhez, „ami mindenekelőtt úgy is értelmezhető, hogy tévéstudiónk munkáját nemigen méltányolják kellő kritikai figyelemre”, holott kívánatos lenne a „... vajdasági tévéstudióval foglalkozó rendszeres és szigorú kritika megeremtése”.

A felsorolt cikkek állításainak jelentős része említést sem érdemelne, hiszen annyira nyilvánvalóan hirdet féligazságokat, hogy bizonyítgatásuk is felesleges.

Mégis számba kell hogy vegyük és szólnunk kell róluk, méghozzá maga a tévékritika további fejlődése érdekében, azért, hogy e, ma még sok problémával küszködő, kritikai műfaj minél előbb egyenrangúvá váljon a többi művészetkritikai ággal.

A televízió ma még olyan fiatal médium, hogy esztétikája és története sincs. Kritikája ugyan már igen, de köztudott, hogy világszerte autodi-

dakták írják, lévén, hogy ennek a „szakmának” az alapjait még sehol sem tanítják. Ebből ered, hogy a tévékritika általában bizonytalanabb önmagában, mint minden más kritika, s kérdés, mikor tud majd teljesen önállóulni. Hogy miért van ez így, arra Vánca István a már említett *Élet és Irodalom*-beli cikkben így válaszol: „... mindenfajta művészetkritika történeti abban az értelemben, hogy valamilyen történeti tudományra épül, annak meghosszabbítása. Az irodalomkritika az irodalomtörténetre, a színikritika a színház-történetre és így tovább. Ezek a diszciplínák a kritikust felruházzák egy csomó fontos ismerettel, melyek birtokában egy életen át szarvashibákat követhet el, de legalább valamilyen biztonságérzete van.”

Fűzzük tovább a gondolatot. Minden művészetnek, még az olyan fiatalnak is, mint például a rádióművészet, vannak klasszikus értékei (nem is beszélve az irodalom vagy a színház sok ezer éves tapasztalatáról), amelyek bármikor mércék, értékmérők lehetnek. Ezzel szemben mi adott a tévékritikusnak? Úgyszólván semmi. A nemlétező műfajelmélet következtében ismeretei hiányosak, ergo nehezen alakíthatja ki azokat a szilárd mércéket, elveket, amelyek alapján ítéletet formálhat, számon kérhet, magyarul: nehezen szerzi azokat a predispozíciókat, amelyek a társadalom előtt feljogosítják a nyilvános véleményezésre. Márpedig kétségtelen, a véleménynyilvánítótól nemcsak elvárjuk, hanem meg is követeljük, hogy elméleti képzettségében ne csak a közönség, hanem a tévé előtt is járjon.

Újabb kérdés: hogyan és mihez mérje a kritikus a látottakat, mi a tévénél az az objektív mérce, amelyben hinni lehet? Egyelőre még csak keressük, kutatjuk, ami mit sem változtat a tényen, hogy többnyire mégiscsak az irodalom-, a film- és a színházi kritikában szerzett tapasztalatokat hasznosíthatja. Ezenfelül pedig még arra támaszkodhat, hogy az átlagnézőnél többet gubbaszt a képernyő előtt, ami nemcsak azt jelenti, hogy szám szerint is több adást néz végig, hanem az egyes műsorokat tömbökön belül vizsgálja, a műsoridő egészében is keresi helyét, szerepét, és — természetesen — felhasználja a rendelkezésére álló szakirodalmat. Mellesleg legyen mondva igen szegényes ez a szakirodalom. A magyar nyelvterületen is roppant kevés tévéproblematicát tárgyaló könyv van, nálunk viszont az elmúlt másfél évtizedben mindössze két figyelmet érdemlő alkotás jelent meg, és 1976 tavaszán beindult egy folyóirat.

A továbbiakban azonban maradjunk csak a vajdasági tévékritika-írás és az Újvidéki Televízió háza táján.

Véleményem szerint arról beszélni, hogy az Újvidéki Televízió műsorai elhagytak, túlzás, hiszen gondoljunk csak a televíziókról valóban legrendszeresebben tudósító Fekete Elvira írásai mellett például Varga Zoltánnak a *Magyar Szó* Kilátójában, vagy Juhász Erzsébetnek a *Képes Ifjúságban* napvilágot látó kritikáira, amelyek jelentős hányada éppen az Újvidéki Televízió műsorairól szólnak. Más lapra tartozik, hogy tartományi stúdióink műsorán még nemigen találkoztunk olyan művészi igény-

nyel készül adásokkal, amelyekről érdemes is, szükséges is kimerítően írni. A zsurnalisztika és a művészeti műsorok határterületén mozgó filmriportok, dokumentumfilmek, életképek stb., a Művelődési szemle, a Költészet és zene, valamint a Jelzések és az Ember és kora c. műsorok, sajnos, csak ritkán tartalmazzák azt a többletet, ami kiemelné őket a tucatprodukciók közül. A pozitív kivételekről pedig természetesen leginkább szó esett. Gondoljunk, például a Vicsek Károly rendezte dokumentumfilmekre, vagy Slobodan Božović riportjaira, hogy ne szaporítsuk a példákat. Talán csak a színházi közvetítésekről esett a kelleténél kevesebb szó, ami viszont azzal a kritikusi szemponttal magyarázható, hogy ha jó az előadás, az csak másodsorban a tévére való adaptálás érdeme, illetve fordítva. Az adaptálás pedig köztudottan nem a tévé igazi műfajai közé tartozik. Ellenben amiről minden tévékritikával foglalkozó személy szívesen foglalkozna, egy-egy tévéjátékkal, tévéfilmmel, filmnovellával vagy igényes sorozattal, televíziókban még mindig csak a kívánnivalók közé tartozik. Tehát nem minden a kritika jó- vagy rosszindulatán múlik. Ugyancsak más és minden bizonnyal izgalmasabb kérdés, hogy mennyire televíziószerű a vajdasági tévékritika s — mint már utaltam is rá a bevezetőben — a televízióról írva miért ragaszkodunk oly görcsösen hol az irodalomhoz, hol viszont a filmhez.

Most pedig, ha csak egy bekezdés erejéig is, nézzük, vizsgáljuk meg a helyzetet az Újvidéki Televízió szempontjából is, lévén nálunk is érvényes a szabály, miszerint a televíziókritika is csak tárgyának megfelelően alakulhat. Az Újvidéki Televízióban elvárják a kritikát, a véleménynyilvánítást, de semmit sem tesznek a kritikusok tájékoztatása érdekében. Ennek egyik eklatáns példája, hogy még sajtóbemutatót sem tartanak, nem is beszélve arról, hogy műsoraikról ismeretterjesztő anyagot nem biztosít, még nem fordult elő, hogy kikérte volna véleményüket, igyekezett volna jelét mutatni az együttműködésnek. Elvégre is tévé és kritikus közös célokért küzd. Tehát ha kritikánk még nem olyan szintű, mint azt elvárnánk tőle, a hibát ne csak a kritikusban, a tévében is keressük. Ezzel természetesen korántsem akarom a kritikusi felelősséget a tévére hárítani, csupán nyomatékosítani, hogy szükség van a tévé—kritikus együttműködésre, annál is inkább, mert meggyőződésem szerint az Újvidéki Televíziónak nagyon komoly jelentősége van a vajdasági emberek életében, gondolkodásmódjában, magatartásában, egyszóval szenzibilitásának kialakításában. Mert arra már a vajdasági ember is rászokott, hogy napi két-három órát töltsön készüléke előtt.

Éppen a televízió e roppant hatóereje készíti a kritikust, hogy ma még talán hiányos felkészültsége ellenére is — minduntalan a *hogyan* kérdésével birkózva —, mégis írjon, vállalva az esetleges tévedés rizikóját. Erőt ad neki ebben a munkában, hogy a nyilvánvaló melléfogások ellenére is, már figyelmet érdemlő eredményei is vannak.

BORDÁS Győző